

Sygn. akt II CKN 985/00

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 15 października 2002 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Helena Ciepła (przewodniczący)
SSN Bronisław Czech (sprawozdawca)
SSN Henryk Pietrkowski

w sprawie z powództwa Ewy i Józefa małżonków G.
przeciwko Powszechnemu Zakładowi Ubezpieczeń Spółce Akcyjnej – Inspektoratowi
w P.

o odszkodowanie,

po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej w dniu 15 października 2002 r.

na rozprawie

kasacji pozwanego od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 1 lutego 2000,

**oddala kasację i zasądza od pozwanego na rzecz powodów kwotę
3.000 zł (trzy tysiące złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania
kasacyjnego.-**

Uzasadnienie

W dniu 16 maja 1998 r. na jadącą rowerem Marię G. (mającą wówczas 12 lat) uderzył samochód dostawczy kierowany przez nietrzeźwego Leszka P. W następstwie tego doznała ona wielonarządowych obrażeń i zmarła tego samego dnia w szpitalu.

W związku z tym z powództwem przeciwko pozwanemu ubezpieczycielowi wystąpili rodzice zmarłej – Ewa i Józef małżonkowie G. – żądając zasądzenia odszkodowania z tytułu pogorszenia ich sytuacji życiowej w kwocie po 15.000 zł dla każdego z nich i kwoty 10.000 zł z tytułu kosztów pogrzebu oraz wystąpili z powództwem bracia zmarłej – powodowie, wówczas małoletni, Marek G. i Marcin G. żądając zasądzenia kwot po 15.000 zł odszkodowania z tytułu pogorszenia sytuacji życiowej.

Sąd Okręgowy w S. wyrokiem z dnia 3 lipca 1999 r.:

1/ zasądził od pozwanego na rzecz: a/ powodów Ewy i Józefa małżonków G. kwotę 10.000 zł z odsetkami tytułem kosztów pogrzebu, b/ powódki Ewy G. kwotę 25.000 zł tytułem odszkodowania z art. 446 § 3 k.c., c/ „powodów” kwotę 8.300 zł z tytułu kosztów procesu,

2. oddalił powództwo Józefa G. oraz Marcina G. i Marka G. o zasądzenie odszkodowania z art. 446 § 3 k.c.,

3. orzekł o kosztach sądowych.

Sąd Apelacyjny wyrokiem zaskarżonym kasacją z apelacji powoda Józefa G. zmienił wyrok Sądu Okręgowego i zasądził na rzecz tego powoda kwotę 15.000 zł z odsetkami z tytułu odszkodowania z art. 446 § 3 k.c., z apelacji pozwanego zmienił zaskarżony wyrok zasądzając wymienione w nim koszty procesu solidarnie na rzecz powodów Ewy i Józefa małżonków G., oddalił apelację pozwanego w pozostałej części oraz w całości apelację powodów Marcina G. i Marka G.,

Podstawą rozstrzygnięcia stały się m. in. następujące ustalenia i oceny prawne:

Maria G. miała 12 lat i uczęszczała do piątej klasy szkoły podstawowej. Była najmłodszym dzieckiem Ewy i Józefa małż. G., była dobrą uczennicą. W chwili wyrokowania przez Sąd Okręgowy powód Marcin G. miał 15 lat, a Marek G. 17 lat. Śmierć Marii G. wywołała wstrząs psychiczny dla rodziny. Najbardziej utratę córki przeżyła jej matka, u której zdarzały się omdlenia, straciła przytomność, była

trzykrotnie hospitalizowana. Rozpoczęła też leczenie w Poradni Zdrowia Psychicznego i w Poradni Neurologicznej z powodu zespołu lękowo-depresyjnego reaktywnego oraz depresji stopnia większego. Leczenie to trwa do chwili obecnej. Była ona zatrudniona jako szwaczka za wynagrodzeniem 570 zł. brutto, po wypadku przebywała na zwolnieniu lekarskim do 16 listopada 1998 r., a następnie na rok otrzymała rentę w kwocie 319 zł. brutto.

Ojciec ofiary wypadku od 1991 r. był inwalidą grupy trzeciej z powodu dyskopatii i choroby kręgosłupa. Do czerwca 1999 r. otrzymywał rentę w kwocie 490 zł. brutto. Od tego czasu uznany został za zdolnego do pracy w gospodarstwie rolnym.

Rodzice dziecka są właścicielami gospodarstwa rolnego o powierzchni 4 ha., hodują trzodę chlewną i 5 krów. Bracia zmarłej otrzymali promocję do następnych klas. Marek G. uczęszcza do liceum ekonomicznego, a Marcin G. uczęszcza do ostatniej klasy szkoły podstawowej.

W ocenie Sądu I instancji istotne pogorszenie sytuacji życiowej nastąpiło tylko po stronie matki ofiary wypadku, która doznała wstrząsu psychicznego skutkującego potrzebą leczenia, osłabienia sił życiowych, zmniejszenia dochodów i zwiększenia wydatków na leczenie. Pobierana renta okresowa była istotnie niższa od uzyskiwanego wcześniej wynagrodzenia. Nie bez znaczenia jest też poczucie krzywdy, samotności, tragicznych okoliczności wypadku. Nastąpiła również utrata możliwości oczekiwanego wsparcia w życiu codziennym i w różnych sytuacjach życiowych. Stąd należnym odszkodowaniem z tego tytułu – zdaniem Sądu pierwszej instancji - jest dla niej kwota 25.000 zł., którą Sąd ten zasądził na mocy art. 446 § 3 k.c. i art. 321 § 2 k.p.c.

Odszkodowanie z art. 446 § 3 k.c. obejmuje – zdaniem Sądu Apelacyjnego - szeroko rozumiane szkody majątkowe, często niewymierne, w związku ze znacznym pogorszeniem sytuacji życiowej. Dotyczy to także skutków śmierci dających się przewidzieć na przyszłość. Ma na to wpływ także pogorszenie stanu zdrowia bliskich, co rzutuje na ich aktywność życiową.

W ocenie Sądu Apelacyjnego pogorszenie sytuacji życiowej w rozumieniu art. 446 § 3 k.c. nastąpiło również po stronie ojca zmarłej. Rzecz bowiem w tym, że nie sposób w ustalonym stanie faktycznym stopniować przeżyć psychicznych każdego z rodziców po tragicznej śmierci dziecka wchodzącego w okres dorastania i ich wpływu na sytuację życiową. Wprawdzie matka Marii G. przeżyła jej śmierć w

sposób bardziej emocjonalny, co wywarło istotny wpływ na jej zdrowie psychiczne i potrzebę leczenia oraz wywołało pogorszenie sytuacji życiowej. Sąd pierwszej instancji uwzględnił to zasądzając odszkodowanie w wysokości ponad żądanie (25.000 zł). W istotnym zakresie niższe żądanie ojca zmarłej o zasądzenie 15.000 zł. jest – zdaniem Sądu Apelacyjnego - uzasadnione w ustalonym stanie faktycznym. Cierpienia psychiczne same przez się nie podlegają uwzględnieniu w ramach odszkodowania z art. 446 § 3 k. c. Nie jest tak, gdy skutkują one osłabienie aktywności życiowej poszkodowanego, co w konsekwencji może powodować pogorszenie warunków życiowych w stopniu znacznym. Pogorszenie sytuacji życiowej to nie tylko uszczerbek w aktualnej sytuacji materialnej, lecz także w realnej możliwości polepszenia warunków życiowych w przyszłości i w ograniczeniu planów życiowych. Taka sytuacja. odnosi się do obojga rodziców, choć w stosunku do matki dziecka w większym stopniu. Także ojciec zmarłej mógł liczyć na pomoc i wsparcie ze strony wszystkich dzieci, zwłaszcza że zmarła wchodziła w okres dorostania. W warunkach wiejskich typowy jest podział obowiązków na wszystkich członków rodziny. Jest to cechą gospodarstw indywidualnych. Ojciec zmarłej mógł liczyć na to, że szczególnie córka w miarę dorostania może pomagać matce zwłaszcza przy prowadzeniu gospodarstwa do domowego. To z kolei pozwoliłoby matce w większym stopniu zająć się gospodarstwem rolnym i pomocą mężowi. Najmłodsze dziecko często pozostaje z rodzicami, a jeśli nawet nie, to jest z nimi najdłużej i stąd jego pomoc jest rozciągnięta w czasie. Niezależnie od tego skutki śmierci córki „przeniosły” się i na ojca także o tyle, że obniżenie aktywności życiowej żony, jej dolegliwości psychiczne - i to wymagające stałej terapii - ograniczyły jej zaangażowanie tak w prowadzeniu domu, jak i w pracy w gospodarstwie. To zwiększyło obowiązki ojca zmarłej. Taki stan istnieje do chwili obecnej, a można przewidywać, iż utrzymać się będzie dalej. Z tych wszystkich względów Sąd Apelacyjny uznał, że roszczenie ojca zmarłej o 15.000 zł. odszkodowania odpowiada przesłankom z art. 446 § 3 k.c.

Gdy idzie o koszty nagrobka, jako składnik kosztów pogrzebu, Sąd Apelacyjny – tak, jak Sąd Okręgowy – przyjął, że nagrobki cementowe w obecnym czasie są wykonywane w coraz mniejszym zakresie. Nie wykracza poza zwyczajne środowiskowe sposób upamiętniania osób najbliższych nagrobkiem granitowym o wartości typowej dla tego materiału. Sposób ów jest tym bardziej uzasadniony i zrozumiały w przypadku śmierci i to tragicznej, nagłej, niespodziewanej

ukochanej osoby. Zwykłą ludzką reakcją najbliższych jest wola upamiętnienia tej osoby w sposób trwały będący wyrazem i uczuć i szacunku dla miejsca pochówku, które staje się miejscem skupienia, zadumy, często modlitwy tychże najbliższych. Zwyczajem ostatnich lat jest częste odwiedzanie miejsc wiecznego spoczynku osób zmarłych. Dlatego Sąd I instancji nie naruszył – zdaniem Sądu Apelacyjnego - art. 446 § 1 k.c. zasądając kwotę 8.400 zł z tytułu kosztów nagrobka.

Pozwany w kasacji zarzucił:

1. naruszenie prawa materialnego „przez błędną jego wykładnię i niewłaściwe zastosowanie, w szczególności przepisów art. 446 § 3 k.c. i art. 446 § 1 k.c., przez przyjęcie, iż u powodów Ewy i Józefa małż. G. wskutek śmierci córki Marii G. nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej oraz że zasadnym jest zasądzenie zwrotu kosztów wystawienia dla 12-letniego dziecka granitowego nagrobka, w kwocie 8.400 zł.”,

2. naruszenie przepisów postępowania, a mianowicie: a/ „art. 233 k.p.c. tj. przekroczenie granicy swobodnej oceny dowodów polegające na takiej ocenie dowodów w niniejszej sprawie, która doprowadziła do przyjęcia, że Sąd I instancji nie naruszył art. 446 § 1 i § 3 k.c.”, b/ „art.100 k.p.c. polegające na niezachowaniu zasady stosunkowego rozdzielenia kosztów.”

W skazując na powyższe podstawy pozwany wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku i poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego w S. z dnia 9 lipca 1999 r. poprzez:

1. oddalenie powództwa Ewy i Józefa małż. G. z tytułu znacznego pogorszenia ich sytuacji i życiowej wskutek śmierci córki Marii,

2. zasądzenie na rzecz powodów Ewy i Józefa małż. G. kwoty 2.500 zł tytułem roszczeń określonych w art. 446 § 1 k.c. ,

3. zasądzenie na rzecz powodów Ewy i Józefa G. kwoty 2.000 zł tytułem zwrotu kosztów procesu, za wszystkie instancje,

4. zasądzenie od powodów Ewy i Józefa małż. G. na rzecz pozwanego kwoty 8.000 zł tytułem zwrotu kosztów procesu za wszystkie instancje.

Powodowie wnieśli o oddalenie kasacji i zasądzenie na ich rzecz od pozwanego kosztów postępowania kasacyjnego w kwocie 6.000 zł.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarżący nie wykazuje w uzasadnieniu kasacji na czym polega – jego zdaniem – naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. Nie można bowiem uznać za takie uzasadnienie stwierdzenia, że naruszenie to polega „na takiej ocenie dowodów w niniejszej sprawie, która doprowadziła do przyjęcia, że Sąd I instancji nie naruszył art. 446 § 1 i § 3 k.c.”, Twierdzenie skarżącego, że jest inaczej niż przyjął Sąd Apelacyjny odnośnie zwyczajów miejscowych dotyczących budowy nagrobków nie zostało przez skarżącego wykazane w postępowaniu przed Sądami obu instancji.

Zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. nie jest zatem usprawiedliwiony.

Skoro zarzut naruszenia prawa procesowego nie jest usprawiedliwiony, przeto Sąd Najwyższy podstawę kasacji z art. 393¹ pkt 1 k.p.c. ocenia przy uwzględnieniu stanu faktycznego, na którym oparto zaskarżone orzeczenie (art.393¹¹ § 2 k.p.c., por. wyroki SN z dnia 7 marca 1997 r., II CKN 18/97, OSNC 1997, nr 8, poz. 112 i z dnia 26 marca 1997 r., II CKN 60/97, OSNC 1997, nr 9, poz. 128).

Nie jest również zasadny zarzut naruszenia prawa materialnego. Przytoczone wyżej obszernie motywy Sądu Apelacyjnego odnośnie do wykładni art. 446 § 3 k.c. podziela Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym kasację w niniejszej sprawie. Wykładnia ta jest zgodna zarówno z judykaturą, jak i z poglądami wyrażanymi w piśmiennictwie. Z orzecznictwa Sądu Najwyższego można przykładowo przytoczyć: uchwałę składu 7 sędziów z dnia 26 października 1970 r., III CZP 22/70 (OSNCP 1971, nr 7-8, poz. 120, wyroki z dnia 8 maja 1969 r., II CR 114/69 (OSNCP 1970, nr 7-8, poz. 129), z dnia 13 maja 1969r., II CR 128/69 (OSPİKA 1970, poz. 122), z dnia 8 lipca 1974 r., I CR 361/74 (OSPİKA 1975, poz. 204). Zauważyć przy tym trzeba, że w art. 446 § 3 k.c. mowa jest o „stosownym” odszkodowaniu. Cecha „stosowności” jest wynikiem oceny dokonywanej przez Sąd *meriti* i dopiero wykazanie, że przyznane odszkodowanie jest rażąco wysokie, mogłoby prowadzić do jego obniżenia. W sprawie niniejszej w świetle poczynionych - i skutecznie nie podważonych - ustaleń sytuacja taka jednak nie zachodzi.

Na szczególne podkreślenie i aprobatę zasługuje pogląd Sądu Apelacyjnego, że wprawdzie cierpienia psychiczne same przez się nie podlegają uwzględnieniu w ramach odszkodowania z art. 446 § 3 k. c., to jednak - gdy wywołują one skutek w postaci osłabienia aktywności życiowej poszkodowanego, co w konsekwencji może powodować znaczne pogorszenie sytuacji życiowej – mają wpływ na określenie wysokości tego odszkodowania. Pogorszenie sytuacji życiowej, to

bowiem nie tylko aktualny uszczerbek materialny, lecz także utrata możliwości polepszenia warunków życiowych w przyszłości lub konieczność ograniczenia planów życiowych. Taka sytuacja w sprawie odnosi się do obojga rodziców, choć w stosunku do matki dziecka w większym stopniu, co zresztą znalazło wyraz w zróżnicowaniu wysokości przyznanych im odszkodowań.

Należy zatem przyjąć, że śmierć małoletniego dziecka może - w rozumieniu art. 446 § 3 k.c. - stanowić przyczynę znacznego pogorszenia sytuacji życiowej jego rodziców, nie tylko wtedy, gdy wywołała aktualny uszczerbek materialny, ale także wówczas, jeżeli ich cierpienia psychiczne osłabiły aktywność życiową, powodując utratę możliwości polepszenia warunków życia w przyszłości lub konieczność niekorzystnego ograniczenia planów życiowych.

Koszty nagrobka, jako element kosztów pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.) powinny odpowiadać – jak trafnie przyjął Sąd Apelacyjny - zwyczajom panującym w środowisku do którego zmarły należał. Przyznana powodom Ewie i Józefowi małżonkom G. z tego tytułu kwota, w szczególnych okolicznościach niniejszej sprawy, odpowiada tym kryteriom.

W końcu nie jest trafny zarzut naruszenia art. 100 k.p.c., orzeczenie o kosztach procesu odpowiada bowiem zdaniu drugiemu tego artykułu, albowiem należna powodom suma zależała od oceny Sądu.

Skoro podstawy kasacji okazały się nieusprawiedliwione, a brak jest nieważności postępowania uwzględnianej z urzędu, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 393¹² k.p.c. oraz art. 98 § 1 i art. 108 § 1 k.p.c. w zw. z art. 393¹⁹ i 391 k.p.c.).